

NUCCIO ORDINE

CLÀSSICS PER A LA VIDA
UNA PETITA BIBLIOTECA IDEAL

TRADUCCIÓ DE L'ITALIÀ
DE JORDI BAYOD

BARCELONA 2017

QUADERNS CREMA

TÍTOL ORIGINAL *Classici per la vita*

Publicat per
QUADERNS CREMA

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax. 934 636 956
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© 2016 by Nuccio Ordine
© de la traducció, 2017 by Jordi Bayod Brau
© de la il·lustració de la coberta, by Gianfilippo Usellini,
La biblioteca magica, 1960, © Comune di Vimercate,
MUST Museo del territorio vimercatese
© d'aquesta edició, 2017 by Quaderns Crema, S.A.

Drets exclusius d'edició en llengua catalana:
Quaderns Crema, S.A.

Amb el suport del Departament de Cultura

**Generalitat
de Catalunya**

ISBN: 978-84-7727-580-0
DIPÒSIT LEGAL: B. 22 858-2017

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *octubre de 2017*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA

<i>Introducció. Si no salvem els clàssics i l'escola, els clàssics i l'escola no podran salvar-nos</i>	11
--	----

CLÀSSICS PER A LA VIDA

<i>Ciudadella</i> , Antoine de Saint-Exupéry	51
<i>El mercader de Venècia</i> , William Shakespeare	53
«El mercat de piazza Navona», Giuseppe Gioachino Belli	55
<i>Cartes sobre la bogeria de Demòcrit</i> , Hipòcrates	58
<i>Orland furiós</i> , Ludovico Ariosto	60
<i>El convit</i> , Plató	62
<i>Els Buddenbrook. La decadència d'una família</i> , Thomas Mann	64
<i>Cartes</i> , Nicolau Maquiavel	66
<i>Memòries d'Adrià</i> , Marguerite Yourcenar	68
<i>Anys d'aprenentatge de Wilhelm Meister</i> , Johann Wolfgang von Goethe	70
«Tal vegada la meva última carta a Mehmet», Nâzim Hikmet	72
«Mendel el dels llibres», Stefan Zweig	74
<i>L'artífex</i> , Jorge Luis Borges	76
<i>El sopar de cendra</i> , Giordano Bruno	78

<i>Poesies juvenils</i> , Rainer Maria Rilke	80
«Una cançó nadalenca», Charles Dickens	83
<i>Jerusalem alliberada</i> , Torquato Tasso	85
<i>Emblemes</i> , Andrea Alciato	87
<i>Si això és un home</i> , Primo Levi	89
<i>Don Quixot de la Manxa</i> , Miguel de Cervantes	91
<i>Decameró</i> , Giovanni Boccaccio	93
<i>Antologia de Spoon River</i> , Edgar Lee Masters	95
<i>La vida i les sorprenents aventures de Robinson Crusoe</i> , Daniel Defoe	97
<i>Oracle manual i art de prudència</i> , Baltasar Gracián	99
<i>Orland furiós</i> , Ludovico Ariosto	101
<i>Gargantua i Pantagruel</i> , François Rabelais	103
<i>El petit príncep</i> , Antoine de Saint-Exupéry	105
<i>Assaigs</i> , Michel de Montaigne	107
<i>Els viatges de Gulliver</i> , Jonathan Swift	110
<i>L'escola de les dones</i> , Molière	113
<i>Volpone</i> , Ben Jonson	116
<i>Cent anys de solitud</i> , Gabriel García Márquez	118
«Dora Markus», Eugenio Montale	120
<i>El soldat fanfarró</i> , Plaute	123
<i>Odissea</i> , Homer	125
<i>Del seu retorn</i> , Rutili Namacià	127
<i>El vell Goriot</i> , Honoré de Balzac	129
<i>Records</i> , Francesco Guicciardini	131
«Amor», Guy de Maupassant	133
<i>Diccionari de tòpics</i> , Gustave Flaubert	136

<i>Les ciutats invisibles</i> , Italo Calvino	139
«Ítaca», K. P. Kavafis	141
<i>Sobre la dissimulació honesta</i> , Torquato Accetto	144
«Campo di Fiori», Czesław Miłosz	146
<i>Cyrano de Bergerac</i> , Edmond Rostand	149
<i>Pensaments</i> , Montesquieu	151
«El somni», John Donne	153
«Autopsicografia», Fernando Pessoa	156
<i>La subjugació de les dones</i> , John Stuart Mill	159
«Sobre l'educació», Albert Einstein	161
<i>Les fonts</i>	163
<i>Agraïments</i>	169
<i>Índex onomàstic</i>	171

INTRODUCCIÓ

SI NO SALVEM ELS CLÀSSICS I
L'ESCOLA, ELS CLÀSSICS I L'ESCOLA
NO PODRAN SALVAR-NOS

El veritable lloc de naixença és aquell on per primera vegada un s'adreça a si mateix un cop d'ull intel·ligent: les meves primeres pàtries varen ser els llibres.

MARGUERITE YOURCENAR

Només és digna de ser viscuda la vida viscuda per als altres.

ALBERT EINSTEIN

I. ELS CLÀSSICS NO S'HAN DE LLEGIR
PER APROVAR ELS EXÀMENS

«*Que otros se jacten de las páginas que han escrito; | a mí me enorgullecen las que he leído*»: no podria trobar una manera millor d'expressar el sentit de la meua obra que els dos versos amb què Jorge Luis Borges obre el poema titulat «Un lector», del volum *Elogio de la sombra*. No em pertoca, certament, la declaració de modèstia d'un dels escriptors més grans del segle xx, però sí l'accent en la importància vital de la lectura, que tradueix bé l'esperit amb el qual he concebut *Clàssics per a la vida*: garantir que l'escenari sencer estigui ocupat pels textos citats i no pels breus comentaris que els acompanyen.

No és un atzar que aquesta petita biblioteca ideal sigui el

fruit d'un experiment concret fundat essencialment en un exercici de lectura. En efecte, els últims quinze anys, en el primer semestre de classes, cada dilluns he llegit als meus estudiants breus fragments d'obres en vers o en prosa no necessàriament lligats al tema del curs monogràfic. Un test que ha contribuït, més d'una vegada, a orientar les meves decisions com a docent. Perquè he observat que precisament aquest dia—durant la mitja hora dedicada a la lectura lliure de passatges d'escriptors, filòsofs, artistes o científics—entre els alumnes habituals apareixien a l'aula cares noves: cares de joves inscrits en altres departaments humanístics i científics o, fins i tot, d'amics dels assistents, atrets només per la curiositat d'escoltar la paraula d'un poeta o d'un novel·lista. Amb el temps, els missatges que he anat rebent i algunes converses casuals m'han permès verificar que, finalment, alguns d'ells s'havien decidit a llegir altres clàssics i a llegir-los sencers.

Deslligada de qualsevol necessitat utilitarista, la presència d'aquest públic heterogeni era prova d'un interès veritable per tal autor o tal altre o tal qüestió o tal altra discutida en el seu text. En aquest espai experimental, que jo anomenaria impròpiament «extrainstitucional», he tingut la impressió de compartir amb els meus estudiants la manera sana i autèntica de relacionar-se amb els clàssics. Les grans obres literàries o filosòfiques no haurien de llegir-se per passar els exàmens, sinó abans de tot pel plaer mateix que susciten i per mirar d'entendre el món que ens envolta i d'entendre'ns nosaltres mateixos. En les pàgines dels clàssics, fins i tot a segles de distància, és possible sentir encara el batec de la vida en les seves formes més diverses. La missió principal d'un bon professor hauria de ser reconduir l'escola i la universitat a la seva funció essencial: no la de produir fornades de diplomats i graduats, sinó la de for-

mar ciutadans lliures, cultes, capaços de raonar de manera crítica i independent.

2. LA COLUMNA A «SETTE», SUPLEMENT SETMANAL DEL «CORRIERE DELLA SERA»

D'aquesta experiència de camp va néixer la idea de presentar en les pàgines d'un dels setmanaris més prestigiosos d'Itàlia—*Sette*, suplement del *Corriere della Sera*—una selecció dels fragments que havia anat llegint als meus estudiants al llarg dels anys. Aquest volum recull, en efecte, els textos que, entre setembre del 2014 i agost del 2015, vaig aplegar per als lectors de la meua columna, titulada «ControVerso». Un cop per setmana hi presentava una citació breu d'algun clàssic i mirava d'evocar-hi un tema associat. I ho feia, com evidència l'estructura gràfica de la columna—i d'aquest volum—, situant en la posició central, amb una lletra molt més gran, els textos en vers i en prosa dels autors antics, moderns i contemporanis. Sense límits temporals, lingüístics ni geogràfics, vaig voler privilegiar la paraula dels poetes, novel·listes i assagistes, i subordinar-hi el meu comentari, compost de breus observacions destinades tan sols a subratllar aquesta o aquella paraula, aquesta o aquella reflexió suscitada per la lectura del fragment.

Així doncs, seria un error considerar *Clàssics per a la vida* allò que no és: una col·lecció de microassaigs; tampoc no pretén oferir-se com una exploració (seguint el solc traçat per Erich Auerbach a *Mimesis*) de la relació que pot establir-se en una determinada obra entre la part (el fragment citat) i el tot (el text complet), ni presentar-se com una ocasió per reflexionar (rere les petjades d'Aby Warburg) sobre la funció reveladora que, a vegades, pot assumir un detall

«gràvid de sentit». *Clàssics per a la vida*, d'una manera més simple, vol ser tan sols un homenatge als clàssics en un moment difícil per a la seva existència.

Durant aquests mesos, he navegat mirant de no naufragar ni en l'escull de l'especialització ni en el de la divulgació banal. Conscient d'adreçar-me a un públic ampli i heterogeni, he intentat triar textos que poguessin satisfer, al mateix temps, les exigències dels lectors no especialistes i les dels més experts. És difícil dir fins a quin punt les meves bones intencions han trobat després una acollida favorable. No convé, però, fer-se il·lusions. Amb les mostres de fragments escollits no n'hi ha prou, sobretot quan es tracta de programes escolars i universitaris. Una antologia no tindrà mai prou força per produir les profundes metamorfosis que només pot suscitar la lectura d'una obra en la seva integritat. Em costa imaginar que un clàssic reduït a fórmules manualístiques o desmembrat en breus retalls encengui la guspira d'una passió. Amb tot, quan ens adrecem a un públic més ampli, una bona col·lecció de fragments pot ajudar a vèncer la indiferència i a estimular la curiositat del lector fins que s'anima a afrontar l'obra sencera. Aquest és el repte concret que decideix l'eficàcia d'una antologia. Acontentar-se tan sols amb el simple fragment és en si mateix una derrota evident.

3. MONTAIGNE: MASSA LLIBRES SOBRE ELS LLIBRES

La selecció que presento, com ja he dit, correspon a un seguit de textos que he estimat al llarg de la meua vida i he compartit amb els meus estudiants, intentant demostrar-los que els clàssics poden respondre encara avui les

nostres preguntes i revelar-se un instrument valuós de coneixement. Els clàssics, en efecte, ens ajuden a viure perquè tenen molt a dir-nos sobre l'«art de viure» i sobre la manera de resistir a la dictadura de l'utilitarisme i del benefici.

Ara més que mai, quan és previsible que la literatura secundària acabi submergint les obres de les quals s'ocupa, les paraules de Montaigne sonen fortament actuals:

Hi ha més dificultat a interpretar les interpretacions que a interpretar les coses, i més llibres sobre llibres que sobre un altre assumpte: no fem més que glossar-nos els uns als altres. Tot és un formigueig de comentaris; d'autors, n'hi ha una gran escassetesa [III, 13].

Al capdavant, els autors fan possible l'existència dels comentaris i de les interpretacions. Però quan la crítica considera el *text* com un mer *pretext* i ocupa per si mateixa l'escenari de la comunicació, distorsiona perversament la funció que li és pròpia. El veritable crític no hauria d'oblidar mai—com assenyala oportunament George Steiner, amb una metàfora forjada pel gran poeta rus Alexandr Serguèievitx Puixkin—que el seu paper hauria de ser el d'un «carter»: els carters, en efecte, saben que existeixen perquè hi ha qui escriu cartes. De la mateixa manera, la crítica existeix perquè hi ha qui escriu obres. I, com el carter, el crític hauria de posar-se discretament al servei de les obres, escoltar-les, protegir-les, deixar-les parlar, ajudar-les a arribar als seus destinataris. És una funció important, de vegades decisiva (¿de què serviria escriure una carta si després s'extraviés o acabés en la bústia equivocada?). Però amb la condició que la «carta» continuï ocupant el lloc central!

4. ELS CLÀSSICS, L'ESCOLA, L'ART DE VIURE

Marginats, malauradament, dels programes escolars (en què manuals i instruments exegetics de tota mena substitueixen els textos) i en les editorials (avui en dia, a Europa, són pocs els editors independents que encara desafien el mercat publicant edicions bilingües de grans obres), els clàssics ja no ocupen el lloc d'honor que en altre temps tenien en la formació del ciutadà mitjà europeu. Si és cert que els clàssics poden salvar l'escola i la universitat fent l'ensenyança més autèntica, també ho és que sense l'escola i la universitat és difícil imaginar un futur pròsper i vital per als clàssics.

Per això, en les últimes dues dècades m'he anat coneixent, cada cop més, que l'activitat essencial d'un professor hauria de ser precisament la de llegir els clàssics als alumnes i partir dels clàssics per, després, mostrar-ne la interacció amb els altres sabers i, sobretot, amb la vida mateixa. Una pàgina dels *Assaigs*, de Montaigne, un cant de l'*Orland furiós*, d'Ariosto, o un vers de l'*Otel·lo*, de Shakespeare, han de traduir-se també—com, espero, esdevindrà als lectors de *Clàssics per a la vida*—en reflexions sobre assumptes i qüestions que afecten els interessos dels alumnes. I per evitar caure en una banalitzadora «actualització», la selecció dels fragments i els comentaris associats exigeixen una feina preliminar molt escrupolosa. Primer de tot, cal tenir un bon domini de l'obra de què es parla. No n'hi ha prou amb un coneixement de mera antologia. I tampoc no n'hi ha prou amb l'estudi de la didàctica, que, en les últimes dècades, ha assumit una centralitat desproporcionada: encara que no agradi a la pedagogia imperant, el coneixement de la disciplina és el primer i la condició essencial. A qui no domini una literatura determina-

da, cap manual que ensenyi a ensenyar l'ajudarà a preparar una bona classe.

Però hi ha més coses. La gestió empresarial hegemònica a l'escola—de la qual es troben signes evidents fins i tot en les tries lèxiques: el *rector* [*preside*] s'ha convertit en *director*, mentre que els estudiants han de ser avaluats amb *crèdits* formatius—sembla que ja només s'orienta per l'estrella polar del mercat. Sota la promesa de la inserció immediata en el món laboral, el disseny dels currículums escolars pot veure's fortament condicionat pels aspectes «professionalitzadors» de la formació. Tot això, com és natural, en detriment de l'ensenyança de disciplines, com el grec i el llatí, que no responen a l'utilitarisme brutal de qui es pregunta «per a què serveix» l'estudi de les «llengües mortes». Seguir la quimera del mercat és, amb tot, una pura il·lusió. Les dades cada cop més alarmants de l'atur juvenil així ho confirmen. Les mutacions que afecten el complex mecanisme dels intercanvis econòmics es produeixen avui amb tanta rapidesa que resulta impossible adaptar-hi, amb la mateixa celeritat, els currículums escolars. L'educació exigeix temps llargs. Orientar-la només per les presumptes ofertes del món laboral pot revelar-se al capdavall com un desafiament perdut per anticipat.

No necessitem reformes generals, sinó una bona selecció dels docents. Els joves reclamen sobretot professors que visquin amb passió i amb veritable interès la disciplina que imparteixen. Es tracta d'una exigència sacrosanta, amb uns efectes beneficiosos que tots nosaltres hem pogut experimentar al llarg de la nostra vida estudiantil. Hem entès, amb molta freqüència, que el nostre amor per la literatura o la filosofia, per la història o les matemàtiques anava estretament lligat a un professor o professora. No es pot entrar a classe sense una bona preparació. No es pot par-

lar als alumnes sense estimar el que s'ensenya. Una pedagogia rutinària acaba per matar qualsevol forma d'interès. Per això, té raó George Steiner quan ens recorda que l'«ensenyança de mala qualitat és, gairebé literalment, un assassinat».

5. EL MESTRE VERITABLE POT CANVIAR LA VIDA: ALBERT CAMUS I LOUIS GERMAIN

N'hi ha prou amb llegir la commovedora carta que Albert Camus adreça al seu mestre d'Alger, Louis Germain, per entendre com un docent magnífic i apassionat va canviar la vida d'un estudiant nascut en una família molt pobra. Quan va assabentar-se de la concessió del Premi Nobel de Literatura, Camus va sentir la necessitat de donar les gràcies a la seva mare amb un telegrama afectuós i, tot seguit, el 19 de novembre de 1957, a qui havia fet possible la seva formació escolar. Sense pare (mort a la guerra), el petit Albert s'havia criat gràcies al sacrifici de la mare (gairebé sorda i analfabeta) i l'àvia. I precisament en contra de l'opinió d'aquesta última, que empenyia el nét a trobar de seguida una feina amb la qual guanyar-se la vida, Germain el va preparar de franc perquè pogués optar a una beca al liceu Bugeaud d'Alger. Camus tenia tot just onze anys. Trenta-tres anys més tard, quan va rebre el reconeixement més prestigiós que pot obtenir un literat, va sentir la urgència d'expressar tot el seu afecte a l'educador que li havia ofert l'oportunitat d'esdevenir el que era:

Estimat monsieur Germain,

He deixat que s'apagués una mica el rebombori que m'ha envoltat durant tots aquests dies abans de parlar-vos amb tot el cor.